

суспільстві, то розвиток творчого потенціалу особистості, її особистісного зростання і розкриття індивідуальних рис є одним із його основних завдань. Навчальна діяльність розглядається як середовище, у якій «народжується» нові ідеї, думки, у яких розкриваються і реалізуються індивідуальна природа кожного учасника освітньої взаємодії. Їх діяльність відбувається у позитивній психологічній атмосфері.

Враховуючи ту обставину, що проблема модернізації освітньої діяльності є багатогранною та складною доцільно продовжити з окресленої проблеми. Зокрема, більш детально розглянути природу феномену «відчуження знань» у освітньому процесі.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека / Н. А. Бердяев. – М.: Изд-во Г. А. Лемана и С. И. Сахарова, 1916. – 384 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпін: Перун, 2004. – 1440 с.
3. Гайдено В. Філософія освіти в Бразилії: критична педагогіка Пауло Фрейре / Вікторія Гайдено // Філософія освіти. – 2006. – №2 (4). – С.91–98.
4. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен / отв. ред. и сост. П. В. Алексеев. – М.: «Школа–Пресс», 1995. – 448 с.
5. Горелов А. Л. Творчество и истина / А. Л. Горелов // Творчество: эпистемологический анализ / Российская академия наук, Институт философии; отв. ред. Е. Н. Князева. – М.: ИФРАН, 2011. – С.143–165.
6. Рідель М. Свобода і відповідальність. Два засадничих поняття комунікативної етики / Мандред Рідель // Л. А. Ситниченко // Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С.68–83.
7. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / Пауло Фрейре; [пер. з англ. О. Дем'янука]. – К.: Юніверс, 2003. – 166 с.
8. Фромм Э. Бегство от свободы [Электронный ресурс] / Эрих Фромм. – Режим доступа: lib.ru / PSINO / FROMM / fromm.02.txt.

References

1. Berdjaev N. A. Smysl tvorcestva. Opyt opravdaniya cheloveka / N. A. Berdjaev. – M.: Izd-vo G. A. Lemana i S. I. Saharova, 1916. – 384 s.
2. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy uklad. i holov. red. V. T. Busel. – K.: Irpin: Perun, 2004. – 1440 s.
3. Haidenko V. Filosofii osvity v Brazylії: krytychna pedahohika Paulo Freire / Viktoriia Haidenko // Filosofii osvity. – 2006. – №2 (4). – S.91–98.
4. Gessen S. I. Osnovy pedagogiki. Vvedenie v prikladnuju filosofiju / S. I. Gessen / отв. ред. i sost. P. V. Alekseev. – M.: «Shkola–Press», 1995. – 448 s.
5. Gorelov A. L. Tvorchestvo i istina / A. L. Gorelov // Tvorchestvo: jepistemologicheskij analiz / Rossijskaja akademija nauk, Institut filosofii; отв. ред. E. N. Knjazeva. – M.: IFRAN, 2011. – S.143–165.
6. Ridel M. Svoboda i vidpovidalnist. Dva zasadnychkh poniattia komunikativnoy etyki / Mandred Ridel // L. A. Sytnychenko // Pershodzherela komunikativnoi filosofii. – K.: Lybid, 1996. – S.68–83.
7. Freire P. Pedahohika pryhnohlenykh / Paulo Freire; [per. z anhl. O. Demianchuka]. – K.: Yunivers, 2003. – 166 s.
8. Fromm J. Begstvo ot svobody [Elektronnyj resurs] / Jerih Fromm. – Rezhim dostupa: lib.ru / PSINO / FROMM / fromm.02.txt.

Hanaba S. A., Dr. hab., Associated Professor, Kamyanets–Podilsky Ivan Ohienko National University (Ukraine, Kamyanets–Podilsky), sveta_ganaba@ukr.net

The liberty of education as a sphere of creativity

Analyse of creative process in the conditions of educational sphere of liberty. Understanding of liberty like special being of personality who contrasts with principles of nature are the methodological bearings in the development of creative abilities of a person in the process of creative abilities of a person in the process of education.

Liberty is mentioned as the ability and possibility of a person to be himself and be able to change in all possible moduses of his or her social and personal realization. It is stressed that creative process forsee hot only the possibility to create potentially new

from unknown, but the ability to create a new product from elements, comprehensible to a person. Extrapolation of such position in the educational sphere symbolizes the refusal from some symbolizes the refusal from some persuasions of determinations of the educational process, which transforms it in corresponding ritual. The formation of a person–realizer is the result of education. Education like sphere of liberty forces the individuals of education to critical apprehension and understanding themselves and the educational activity. Education is mentioned like sphere of creation of new possibilities of its development. Educational activity is mentioned like sphere where new ideas, thoughts «are born», where the individual nature of every individual of education develops and realizes.

Keywords: creativity, education, liberty, studying.

Ganaba S. A., доктор философских наук, доцент кафедры философских дисциплин, Каменец–Подольский национальный университет им. Ивана Огиенка (Украина, Каменец–Подольский), sveta_ganaba@ukr.net

Свобода образования как среда творчества

Проанализировать возможности творческого процесса в условиях свободы образовательной среды. В статье использован комплексный методологический подход, в основе которого находится идея синтетического теоретизирования. Методологическим ориентиром в развитии творческих способностей в процессе обучения является понимание свободы как особенного бытия личности, которое противопоставляется необходимости как принципу бытия природы.

Свобода рассматривается как возможность и способность человека быть собой, быть открытым к изменениям во всех возможных модусах его общественной и личностной ориентации. Подчеркивается, что творческий процесс предусматривает не только умение создавать потенциально новое с неизвестного, но и умение создавать новый продукт с элементов, которые символизируют человеку. Экстраполяция этой позиции в образовательную сферу символизирует отказ от определенных условностей, детерминаций, которыми определяется учебный процесс и которые его преобразуют в определенный ритуал. Результатом обучения является формирование человека–исполнителя. Образование как среда свободы направляет субъектов обучения к критическому восприятию и пониманию себя и мира образовательной деятельности. Образование они рассматривают как пространство создания новых возможностей своего развития. Учебная деятельность рассматривается как среда, в которой «рождаются» новые идеи, мысли, в которых развивается и реализуется индивидуальная природа каждого субъекта обучения.

Ключевые слова: творчество, образование, свобода, обучение.

* * *

УДК 327.351

Бережа В. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького (Україна, Черкаси), gileya.org.ua@gmail.com

ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ І ПРОСВІТНИЦТВА В СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКО–ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Освіта відіграє винятково важливу роль у розвитку суспільства. Про це свідчать накопичені працею попередніх поколінь матеріальні і духовні цінності, знання, досвід, традиції, які передаються нащадкам і засвоюються ними. Тому підтримка досягнутого рівня культурного розвитку, його подальше удосконалення неможливі без оволодіння спадщиною минулих століть, досвідом багатьох поколінь наших попередників. Ця проблема вирішується в контексті соціалізації індивідів шляхом їх залучення до норм і цінностей культури та перетворення в повноправних членів суспільства. Зокрема, під час політичної соціалізації особистістю не тільки засвоюється певний соціальний і політичний досвід, культурні традиції, цінності й норми політичної діяльності, але й формуються здатності до креативного перетворення соціальних і політичних відносин.

Ключові слова: людина, політика, освіта, культура, політична освіта, політичне просвітництво.

В останні десятиліття стає все більш зрозумілим, що основні проблеми будь–яких суспільних перетворень пов'язані насамперед із трансформацією свідомості всіх соціальних верств. У цьому контексті хотілося б приділити увагу тим складникам освіти, які мають поширювати досвід облаштування соціальних відносин з огляду на політичну, громадянську, демократичну, політологічну освіту та деякі інші. На перший погляд, зміст названих понять є цілком зрозумілим та однозначним, але в дійсності, при більш уважному їх розгляді, виявляється

ціла низка розбіжностей в їх тлумаченні, що, безумовно, не сприяє проникненню в сутність багатьох явищ, які позначені саме вказаними поняттями. Доцільно співвіднести їх між собою та спробувати з'ясувати їх реальний зміст, оскільки це дає нам змогу максимально точно характеризувати предмет нашого дослідження та розширити його теоретико-методологічну базу.

Принциповим моментом дослідження різних аспектів політичної освіти є її розуміння як складової частини інституту освіти та ендогенного чинника політичного процесу. Адже система освіти, разом з іншими чинниками, є чи не найбільш потужним засобом формування особистості і здатна комплексно впливати на її свідомість. Розглядаючи політичну освіту як важливий елемент формування політичної свідомості індивіда, слід мати на увазі певну умовність такого підходу. В реальному житті свідомість індивіда не формується частинами – це перманентний комплексний процес, в якому ідентифікації особистості в існуючому світі безпосередньо проходять через пізнання якомога більшої суми знання та накопиченого досвіду. Саме тому в країнах Західної Європи і закріпилися терміни, якими позначається процес отримання знань про політику та виховання громадянської культури. Здебільшого там використовується поняття «civil education», яке етимологічно відповідає поняттю «громадянська освіта». «Однак у деяких країнах (Австрія, Німеччина) вживається поняття політична освіта (politische Bildung)». Слід зазначити, що в цих поняттях поєднують освітянські заходи з формування цінностей, умінь і знань громадянина, які є принципово важливими для відтворення й розвитку демократичних механізмів у суспільстві.

З іншого боку існує розрізнення таких понять як «політична освіта» та «політичне просвітництво». Поняття «політична освіта» і «політичне просвітництво» часто вживають як синоніми. Проте в науковій літературі є приклади розмежування цих понять. Так, С. Болтівець вважає, що термін «освіта» має значення процесу, ступеня, сукупності, системи знань і навчально-виховних закладів, у яких вона здійснюється. Суб'єктом освіти є той, хто безпосередньо навчається або навчає. Поняттю просвіти притаманне ширше значення, що охоплює процес, ступінь, сукупність самоусвідомлення суспільства, нації, людства. Продуктом просвіти є ноосфера [1, с. 63].

Приймаючи таку позицію, можна зробити висновок, що політична освіта здійснюється виключно навчальними закладами різних типів і спрямована переважно на молодь, тоді як політичне просвітництво здійснюється усією різноманітністю суб'єктів – державними та громадськими організаціями, політичними партіями, засобами масової інформації, культурними та мистецькими об'єднаннями тощо, – та спрямоване на людей будь-якого віку.

Варто звернути увагу на застереження частини науковців відносно змісту поняття громадянська освіта. «Я намагався піти до громадянської освіти досить широко. Я не можу нічого робити, доки не дізнаюсь, чим я займаюся. Є моменти, яких я не розумію і досі», – зазначає завідувач кафедри політології Національного університету «Києво-Могилянська академія», виконавчий директор фонду «Освіта для демократії» С. Кисельов [2, с. 41]. Водночас, багато хто сьогодні практично не піддає сумніву важливість та необхідність розбудови громадянської і політичної освіти. Та при цьому важко

помітити узгодженість у розумінні їх сутності та співвідношення. В цьому питанні, як правило, немає одностайності, необхідної глибини й логіки аргументації не лише в середовищі вітчизняних дослідників. На цей аспект проблеми звертає увагу, зокрема, І. Жадан у статті «Психолого-педагогічні проблеми політичної освіти молоді». Вона зазначає, що «вітчизняні наука і педагогічна практика й досьогодні неоднозначно інтерпретують поняття «політична» і «громадянська» освіта. По-різному визначають їх і в країнах усталеної демократії. Якщо в американській інтерпретації поняття «громадянський» ширше, ніж поняття «політичний», то в німецькій – навпаки. Однак, незважаючи на таку різницю, серед основних завдань освітнього процесу є засвоєння політико-правових знань і навичок взаємодії, а також формування системи потреб і установок особистості, які б відповідали цінностям демократичного суспільства» [3, с. 91]. Далі І. Жадан пропонує розглядати політичну освіту як складову громадянської освіти, засіб формування культури громадянськості.

Погоджуючись з автором цього твердження щодо загальної постановки проблеми протиріччя при тлумаченні змісту понять «політична» і «громадянська» освіта, не можу не заперечити її іншої тези – про необхідність розглядати політичну освіту як складову громадянської освіти. В реальних умовах не можна підходити до вирішення цієї проблеми, механічно встановивши ієрархію між ними. Мабуть, неправильно буде й ототожнювати ці поняття, що можна помітити в твердженнях вже згаданих авторів. Але також не можна одне поняття виключити зі змісту іншого. Громадянська освіта є наскільки широким поняттям, в яке цілком можна включити політичну освіту.

Так, зокрема, на думку дослідників наукового колективу на чолі з академіком АПН України О. Сухомлинською, яка підготувала у квітні 2000 року «Концепцію громадянського виховання дітей і молоді!», «громадянська освіта – це навчання людей тому, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватися її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від влади задоволення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства» [4, с. 38].

Дане визначення «громадянської» освіти схоже з визначенням «демократичної» освіти. Адже по-перше, метою демократичної освіти є гідне життя людей. По-друге, демократична освіта забезпечує рівні освітні можливості для кожного індивіда незалежно від національності, статі, соціального стану, економічного становища. По-третє, демократична освіта базується на основних громадянських свободах і прояснює їх зміст тим, хто навчається. По-четверте, демократична освіта направлена на підтримку таких економічних, політичних і соціальних умов, які необхідні для вільного існування людей. По-п'яте, демократична освіта використовує демократичні методи в класі, в управлінні, в організації вільної діяльності школярів. Крім того, «демократична» освіта гарантує всім членам суспільства право брати участь у визначенні освітньої політики.

Дане співставлення є певним кроком у справі теоретичного осмислення багатьох сторін розробки та втілення громадянської освіти, як демократичної освіти в повсякденну практику суспільного життя в Україні. Цінним є те, що автори певну увагу приділяють

методологічним аспектам проблеми. Але, разом з тим, не можна не помітити, що в наведеному вигляді визначення громадянської та демократичної освіти є досить широким та загальним. Більше того, схоже, що вони переважно визначають завдання громадянської та демократичної освіти, ніж її сутність. Крім того, сумнівною здається теза, що громадянська освіта – це «навчання жити», хоча лише і за умов сучасної держави. При такому розумінні громадянської освіти не слід, однак, забувати, що будь-яке навчання в якомусь сенсі слугує цьому ж.

Водночас, здатність кожного індивіда не дозволяти порушувати його права та дотримуватися законів – мета демократичної освіти. Але важливо не тільки це усвідомити й визнати як умову цивілізованого вирішення багатьох проблем суспільства, а й побачити оптимальні та реальні шляхи просування до неї. Можна припустити, що на думку авторів згаданої концепції саме розвиток громадянської освіти (в тому сенсі, як вони її тлумачать) є певним шляхом у цьому напрямку.

Дану позицію підтримували і американці у своїй визначенні «демократичної» освіти. Підтвердженням цього виступає переконання Вільяма Кілпатріка та Стівена Кера. Американський педагог Вільям Кілпатрик, відзначаючи, що «демократія по суті є життя, етичне життя», вказував на необхідність «практично застосовувати в школі принципи демократії» [5, с. 27]. Розвиваючи цю ідею, Стівен, професор педагогіки університету штату Вашингтон (Сіетл, США), пише: «Питання про те, що може означати вираз «демократична освіта», і про те, як реалізувати демократичні ідеї в шкільній практиці, були найважливішими в дискусіях діячів освіти на Заході на продовженні ХХ століття. У цих дискусіях з'явилось безліч цікавих ідей і планів. Проте лише в небагатьох школах демократичні моделі і підходи не тільки вивчалися, а й жили ... Правильна практика демократії сприяє становленню самосвідомості і рефлексивності майбутніх громадян, що дозволяє їм бачити суспільні проблеми, представляти їх на громадське обговорення. Освоєння цього процесу стає серцевиною демократичної освіти, що робить його таким важливим і необхідним для нашого сучасного світу, який постійно ускладнюється» [6, с. 4].

У червні 2003 року на конференції Спільноти демократій, присвяченій демократичній освіті (Покантіко, Нью-Йорк), був прийнятий Глобальний стратегічний план розвитку демократичної освіти. У цьому документі була дана наступна характеристика демократичної освіти: «будь-які демократичні суспільства, особливо демократії, які знову виникли, будуть розвиватися і процвітати тільки з інформованим і активним громадянським суспільством. Демократична освіта – це ключ до досягнення цієї мети. Демократична освіта необхідна для того, щоб забезпечити людей надійними можливостями отримувати знання, навички, виробляти відносини і демократичні цінності, які нададуть їм здатність діяти як громадянам і розвивати здібності для ефективної і відповідальної участі у своєму суспільстві. Демократична освіта повинна також розвивати повагу до прав людини і культурного різноманіття. Демократична освіта є істотним моментом для захисту, підтримки і розвитку демократичних досягнень в суспільствах, що перебувають в періоді трансформації, а також поживити прихильність до демократичних цінностей в розвинених демократіях» [7, с. 6].

Дані положення включає в себе і громадянська освіта. Таким чином стає зрозумілим, що і в громадянському і в демократичному вихованні важливе місце посідає освіта – навчання, спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини. Водночас, як громадянська так і демократична освіта тісно пов'язані з формуванням соціально-політичної компетентності особистості у суспільній сфері, яка передбачає, перш за все, політичну, правову й економічну освіченість і здатність керуватися відповідними знаннями в умовах кардинальної перебудови суспільства.

В свою чергу в постанові президії Академії педагогічних наук України «Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді», зазначається, що «громадянськість є духовно-моральною цінністю, світоглядно-психологічною характеристикою людини, яка обумовлюється її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З цим пов'язане більш або менш лояльне ставлення людини до встановлених у державі порядків, законів, інституцій влади, відчуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння домагатися дотримання власних прав та виконувати свої обов'язки» [4, с. 38].

Таким чином, як бачимо, тут дається дещо інше тлумачення громадянської освіти, ніж наведене спочатку. По-перше, це вже не навчання тому, як треба жити за умов демократії, а навчання правам та обов'язкам людини, а, по-друге, громадянська освіта, крім цього, своїм змістом тісно пов'язується з політичною, правовою та економічною освіченістю. Таке тлумачення дає підстави припустити, що громадянську освіту не слід розуміти як єдину навчальну дисципліну, яку можна викладати поряд з багатьма іншими, які є пов'язаними з дослідженням суспільних відносин.

Крім того, очевидно, що центральними аспектами системи громадянської освіти постають питання функціонування найважливіших сфер суспільного життя. А це означає, що громадянська освіта так чи інакше повинна бути втілена у змісті всієї системи освіти суспільства. Якщо відштовхуватися в цьому питанні від розуміння, характерного для розвинутих демократичних країн, то громадянська освіта є комплексний напрямок навчально-виховної роботи, що поєднує в собі, головним чином, елементи політичної, правової і етичної освіти. В свою чергу демократична освіта включає в себе: підготовку дітей до виконання функцій громадян демократичної держави; підготовку дітей до участі в демократично організованому суспільному житті; забезпечення рівних можливостей для отримання освіти всіма дітьми; підготовку дітей до життя в багатонаціональному і полікультурному суспільстві; підготовку дітей до демократично організованої трудової сфери; забезпечення активної ролі школи в демократичній освіті суспільства; забезпечення демократичного управління системою освіти в цілому та окремими її інститутами.

Очевидно, що все це різноманіття трактувань демократичної освіти, підкреслює І. Д. Фрумін, фактично можна звести до двох великих категорій:

«по-перше, підготовка школярів до життя в демократичних умовах – навчання демократії;

по-друге, функціонування і розвиток системи освіти і всіх її інститутів як демократично організованої сфери» [8, с. 86].

Досить проглянути будь-яку програму *civil education* США, Канади, Франції й інших країн, щоб переконатися в раціональності сказаного. При цьому слід зауважити, що вона не замінює кожної з них окремо, а лише вбирає їх елементи. Таке розуміння дозволяє ще раз підкреслити думку про неприпустимість ототожнювання понять «громадянська» і «демократична» освіта, оскільки їх структура не співпадає.

Водночас, громадянська освіта включає в себе демократичну освіту, адже умовою можливості громадянської освіти виступає демократія.

Таким чином, спираючись на наведені визначення громадянської та демократичної освіти, можна дійти висновку, що найбільш обґрунтованим має вигляд підхід, згідно з яким головними рисами даних понять є система навчально-виховних заходів, метою яких є формування свідомого громадянина, здатного, спираючись на чинну законодавчу базу, захищати свої права та надавати підтримку силам, які реально можуть представляти його інтереси. Під демократичною освітою слід розуміти розвиток інститутів освіти як демократично організованої системи, завданнями якої є навчання демократії.

Далі, оскільки нас цікавить не лише проблема з'ясування змісту понять «громадянська освіта» та «демократична освіта», але і їх співвідношення з поняттям «політична освіта» та «політичне просвітництво», слід окремо зупинитися на тлумаченні цих понять.

Політична освіта – це практика систематичного поширення і засвоєння громадянами знань про їхні права, свободи та механізми їх здійснення, про шляхи розв'язання проблем суспільного життя, політичну систему й інститути публічного урядування, процедури їхнього функціонування і способи впливу на них, що має наслідком компетентну участь громадян у суспільному житті.

Система політичної освіти включає в себе перш за все заклади, діяльність яких спрямовано на навчання й виховання майбутніх громадян.

Різновидом політичної освіти є політичне інформування, спрямоване на пересічних громадян і покликане надати їм необхідні знання про існуючі суспільні проблеми та способи їх розв'язання, вміння брати участь у такому розв'язанні й мотивувати до цього.

Самостійною ланкою політичної освіти є навчання тих, хто здійснює професійне керування процесами суспільно-політичного життя – державних службовців та політиків, що виборюють право визначально впливати на розв'язання проблем громад і нації. У цьому разі йдеться про політичну просвіту й її різновид – політичне навчання.

Зрештою, складовою політичної освіти є академічне навчання, яке здійснюється у вищих навчальних закладах і спрямоване на підготовку фахівців у галузі політичної науки та її викладання.

«Систематична політична освіта, як зазначає І. О. Воронов, сприяє формуванню особистості як самодостатнього індивіда, який веде цивілізований спосіб життя; формує орієнтацію особи на власні сили, здібності і можливості як засоби досягнення соціально комфортних умов життя та добробуту, реалізації через засади соціального партнерства ідей правового захисту особи, суспільної злагоди і солідарності як чинників соціально спрямованої політичної еволюції людства» [9, с. 221].

Мета політичної освіти полягає у підвищенні рівня політичної культури громадян, коли люди добре розуміють головні ідеї й принципи демократії, здатні самостійно діяти для захисту власних прав та інтересів, інтересів своїх громад.

Головне завдання політичної освіти – домогтися усвідомлення, прийняття і практичного здійснення людиною власних прав та політичної відповідальності.

Таким чином, «політична освіта є джерелом формування політичної свідомості – політичних знань, переконань, поглядів, оцінок, установок та ідеалів» [10, с. 62]. Теперішній стан українського суспільства вимагає від кожної людини усвідомленого ставлення до політичних подій, які відбуваються в країні та світі, уміння дати правильну світоглядну оцінку, оволодіння практичними навичками участі в громадянському житті. Як зазначає В. Гавришук, «політичні знання нині стають не просто атрибутом загальної ерудиції, але й об'єктивною необхідністю» [11, с. 125]. Тому «політична освіта має дати тим, хто її потребує, певний рівень знань, який може вважатися достатнім для того, щоб забезпечити партиципацію» [12, с. 162], зазначає Х. Мюнклер.

Проте політична освіта має наметі не лише озброїти певним набором знань, вона виконує більш важливе завдання – навчити знаходити потрібну інформацію, яка у майбутньому може бути необхідною для захисту власних прав, інтересів, виконання громадянських функцій.

Політичні знання разом з політичними поглядами називають когнітивним аспектом політичної культури. Деякі науковці нарівні з когнітивним аспектом виокремлюють «переконливий та поведінковий» [13, с. 48]. Когнітивний аспект включає в себе загальні знання про владу, політику та їх природу, знання про устрій держави, форми і способи участі громадян в управлінні суспільством та вирішення політичних питань, знання прав і обов'язків громадян, а також соціально-політичні погляди. Переконливий аспект політичної культури складається з політичних переконань, політичних почуттів, політико-ціннісних установок. «Поведінковий аспект, за словами С. Ткачова, означає включеність у політичну практику, наявність умінь і навичок політичних дій» [14, с. 58].

Взагалі знання, що дає політична освіта, завжди повинні мати практичну спрямованість. Це означає, що недостатньо вивчити права громадян, знати основи політичного ладу держави, треба навчитися користуватись цими знаннями, коли виникають проблемні або конфліктні ситуації. Тобто, політична освіта і просвітництво є не лише джерелом політичної свідомості, але й політичної психології (почуттів, настроїв, намірів, мотивів, переконань, волі) та політичної ідеології (цінностей, ідеалів, ідей, доктрин, концепцій тощо). Тут ключову роль відіграє система цінностей, які відтворює політична освіта.

Система освіти і засоби масової інформації як головні агенти політичної освіти спричинили впровадження у свідомість нового для нашого суспільства каталогу цінностей: індивідуалізм, приватна власність, ринок, конкуренція, свобода підприємницької діяльності, свобода і права людини, демократія, опозиція, правова держава та інші. Однак, як зазначає О. Білякова, «цей каталог частіше сприймається аргіогі, як даність, без належного зіставлення з дійсністю. Тому названі цінності

тракуються частіше як своєрідні стереотипи, кліше, що дозволяють відкидати елементи попередньої системи цінностей і політичний досвід прийдешніх поколінь» [15, с. 214].

Отже, політична освіта як фактор формування політичної культури має не лише надавати політичні знання, на основі яких формуються уявлення щодо форм і способів функціонування громадянина у політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі держави, але й формувати певні політичні уміння, якості та чесноти.

С. Ткачов та Н. Ткачова виокремлюють такі уміння та якості: уміння критично переробляти політичну інформацію, уміння аналізувати та оцінювати політичні ситуації, уміння аргументовано та логічно дискутувати з політичних питань, потреба в отриманні знань, що стосуються політичного життя та інтерес до політики взагалі, прийняття цінностей демократичного суспільства, керівництво ними в діяльності, терпиме ставлення до різних політичних поглядів та оцінок інших людей, повага до опонентів у політичних дискусіях тощо [14, с. 82].

Окрім знань, навичок, установок політична освіта, на думку В. Сартанія, «дає особистості можливість вибору шляху формування своїх взаємин із суспільством із комплексу можливих альтернатив, до яких входять уже наявні, а також створені самим суб'єктом. Вона підвищує соціальну активність молоді, розвиває бажання власними силами поліпшувати економічні, соціальні, політичні та культурні умови життя, допомагає адаптуватися до нових соціально-економічних умов, прийняти загальнолюдські цінності, які зі свого боку сприяють формуванню високої відповідальності в суспільстві» [16, с. 148].

Саме на шкільні роки припадає ключовий період формування громадянської культури, громадянських цінностей, самоусвідомлення особи, включаючи національну свідомість. Здобуті в дитинстві знання істотно впливають на майбутні погляди і політичну поведінку особистості, а отже, і на функціонування політичної системи суспільства в цілому. З. Грищенко переконаний в тому, що «вже в дитячі роки складається різне ставлення до політики: або як до процесу боротьби за владарювання, у ході якого допустимі різні методи, засоби та можливі відхилення від моралі, або як до процесу, що потребує законослухняної поведінки й легітимної діяльності» [17, с. 48].

Отже, політична освіта є збірним поняттям для шкільного чи позашкільного, інститузованого чи вільного, активного чи пасивного, вербалізованого чи невербалізованого впливу на особистість чи групу з метою сприяння формуванню необхідних знань, навичок поведінки, готовності до дії відповідно до «правил гри», які прийняті в даному суспільстві, соціальній, політичній групі, основних політичних цінностей, які сповідуються останніми. Дане визначення дає більше шансів для поєднання політичної освіти і громадянського виховання (принаймні, в шкільному віці), розуміння процесу розподілу освіти і виховання на етапі післяшкільної освіти. У зв'язку з цим вимагають свого уточнення завдання та зміст системи політичної освіти. Поряд із загальнонавчальними завданнями оволодіння політичними знаннями, досвідом взаємодії і узгодження політичних інтересів та формування системи потреб та принципів особистості необхідні зусилля з обґрунтування завдання

цієї системи по формуванню політичної культури молоді в умовах трансформації політичної системи.

Разом з тим не можна не помітити, що дане поняття інколи часто вживається поруч з поняттям «політологічна освіта». В такій ситуації не може не виникати питання про їх тотожність чи відмінність.

Дану проблему можна вирішити шляхом тлумачення поняття «політична освіта» як «певної системи передачі знань про політичне життя засобами всіх соціальних інституцій, які тією чи іншою мірою поширюють знання про нього» [18, с. 31–32]. Під «політологічною освітою», скоріше всього, слід розуміти систему фахової освіти спеціалістів у галузі політичного процесу. З цього приводу склалася певна єдність серед дослідників. Більшість із них під політологічною освітою розуміють викладання політичних знань, що може здійснюватися на рівні фундаментальної науки, на рівні практично-політичної взаємодії та у площині повсякденного буття. Як суто фахова, фундаментальна політологічна освіта адресується державним управлінцям, науковцям та викладачам цієї галузі знань, спрямовується на глибинне осягнення світу політики, держави та права в усій їх складності, суперечливості й багатоманітності, на з'ясування тенденцій і закономірностей, принципів функціонування влади.

Таким чином, політологічна освіта – це не стільки ознайомлення зі сферою політичного життя, скільки глибоке її дослідження та пізнання політичної дійсності в певних закономірностях та її зв'язках з іншими сторонами життя суспільства. Саме на користь такого її розуміння слугує характеристика її змісту, який складають конкретні проблеми й наявні конфлікти, прийоми й методи суспільної взаємодії, впливу на маси та на державно-політичні інституції, технології партійно-політичної роботи, адміністративного управління, способи проведення політичних кампаній, політичний аналіз та прогнозування, прийняття рішень тощо.

Припустивши такий підхід, можна твердити, що поняття «політична освіта» є більш широким у порівнянні з поняттям «політологічна освіта», оскільки вбирає в себе як систему підготовки фахівців політичної сфери, так і систему, по суті, політичного просвітництва в суспільстві, тобто поширення знання про політику серед тих, для кого вона не є фаховою галуззю.

У зв'язку з цим, повертаючись до з'ясування питання про співвідношення вищезгаданих понять, слід зазначити, що поняття «громадянська освіта» не слід отожднювати з поняттям «політична освіта», оскільки його зміст складають не лише заходи політичного просвітництва, які можна розглядати як елементи громадянської освіти, але і масштабна система освітянської діяльності держави з підготовки фахівців у галузі теорії і практики політики та державного управління. Ці поняття мають точки дотику на так званому політико-функціональному рівні, коли постає проблема вирішення поточних завдань соціуму, його груп та інституцій через мобілізацію ресурсів системи політичної і громадянської освіти на конкретному історичному етапі розвитку (політична дидактика і її застосування на практиці).

Але на інших рівнях політична освіта має цілі, які не є характерними для системи громадянської освіти. Насамперед це стосується рівня цілісного пізнання політичного світу, який має переважно політико-

онтологічні цілі, які є пов'язаними з політологічною освітою.

Отож, потрібно зробити політичну освіту складовою урядової політики, а саму державну політику перетворити на педагогіку.

Список використаних джерел

1. Болтівець С. Формування змісту громадянського та політичного просвітництва / С. Болтівець // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26–27 лютого 1998 р. – К.: Гнозис, 1998. – С.62–70.
2. Розвиток громадянської освіти в Україні / Збірник матеріалів семінару Київського проекту Інституту Кеннана та Інституту громадянської освіти НаУКМА, 2 жовтня 2001 р. – К.: Стило, 2001. – 44 с.
3. Жадан І. Психолого-педагогічні проблеми політичної освіти молоді / І. Жадан. – Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». – К., 2000. – Т.18. Політичні науки.
4. Постанова президії Академії педагогічних наук України «Про концепцію громадянського виховання дітей і молоді» 19 квітня 2000 р. Протокол №1–7/4 – 49.
5. Килпатрик В. Х. Воспитание в условиях меняющейся цивилизации / В. Х. Килпатрик / Пер. с англ. – М., 1930. – 152 с.
6. Керр С. Взгляд из-за океана / С. Керр // Фрумин И. Д. Введение в теорию и практику демократического образования. – Красноярск, 1998. – С.4–5.
7. Ростю Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. А. Ростю // Полис. – 1996. – №5. – С.5–15.
8. Нежнова И. Д. Диагностика учебной успешности в начальной школе / Под ред. П. Г. Нежнова, И. Д. Фрумина, Б. И. Хасана, Б. Д. Эльконина. – М.: ОИРО, 2009. – 220 с.
9. Воронов И. О. Людина і політика: У пошуках гуманістичної альтернативи / І. О. Воронов. – К.: Генеза, 2003. – 320 с.
10. Дмитренко М. А. Політична освіта і політичне просвітництво в системі чинників суспільного розвитку / М. А. Дмитренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [зб. наукових праць] / ред. рада: В. П. Андрущенко (голова); М–во освіти і науки, Нац. пед. ун–т імені М. П. Драгоманова. – К.: Вид–во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип.1. – С.61–68.
11. Гавришук В. Практическая политология / В. Гавришук, Ф. Сейранян // Высшее образование в России. – 2001. – №1. – С.124–126.
12. Мюнклер Х. Гражданская компетентность / Х. Мюнклер. – Бонн, 1997.
13. Васильев В. Политическая культура трудящихся: понятие, содержание, структура и функции / В. Васильев, В. Щегорцев, А. Яковлев. – М.: АОН, 1981. – 352 с.
14. Ткачев С. И. Нравственная и политическая культура как ценности воспитания [Текст]: Учеб. пособие для студ. фак. «Социальный менеджмент» / С. И. Ткачев, Н. А. Ткачева; Харьковский гуманитарный ин–т «Народная украинская академия». – Х.: [б.и.], 1999. – 83 с.
15. Білякова О. Політичні цінності та сучасна політична культура / О. Білякова // Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26–27 лютого 1998 р. – К.: Гнозис, 1998 – С.214–219.
16. Сартанія В. Гражданское образование [Текст]: проект ЮНЕСКО / В. Сартанія // Высшее образование в России. – 2001. – №5. – С.147–149.
17. Грищенко З. Мистецтво жити разом: світовий досвід і пошуки Україною свого політичного обличчя. Наукове видання / З. Грищенко. – Харків: ХДАУ, 1999. – 139 с.
18. Іванов М. С. Політична освіта в контексті політичних трансформацій суспільства: монографія / М. С. Іванов. – Миколаїв: МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 280 с.
3. Zhadan I. Psychologo-pedagogichni problemy politychnoi osvity molodi / I. Zhadan. – Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Kyjevo-Mogylyns'ka Akademiya». – K., 2000. – T.18. Politychni nauky.
4. Postanova prezydii Akademii pedagogichnyh nauk Ukrainy «Pro koncepciju gromadjans'kogo vyhovannja ditej i molodi» 19 kvitnja 2000 r. Protokol №1–7/4 – 49.
5. Kilpatrik V. H. Vospitanie v uslovijah menjajushhejsja civilizacii / V. H. Kilpatrik / Per. s angl. – M., 1930. – 152 s.
6. Kerr S. Vzglyad iz-za okeana / S. Kerr // Frumin I. D. Vvedenie v teoriju i praktiku demokraticeskogo obrazovanija. – Krasnojarsk, 1998. – S.4–5.
7. Rostou D. A. Pehody k demokracji: popytko dinamichejskoj modeli / D. A. Rostou // Polis. – 1996. – №5. – S.5–15.
8. Nezhnova I. D. Diagnostika uchebnoj uspešnosti v nachal'noj shkole / Pod red. P. G. Nezhnova, I. D. Frumina, B. I. Hasana, B. D. Jel'konina. – M.: OIRO, 2009. – 220 s.
9. Voronov I. O. Ljudyna i polityka: U poshukah gumanistychnoi al'ternatyvy / I. O. Voronov. – K.: Geneza, 2003. – 320 s.
10. Dmytrenko M. A. Politychna osvita i polityчне prosvitnytvo v systemi chynnykiv suspil'nogo rozvytku / M. A. Dmytrenko // Naukovyj časopys Nacional'nogo pedagogicchnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova. Serija 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannja social'no-politychnykh dyscyplin [zb. naukovykh prac'] / red. rada: V. P. Andrushhenko (golova); M–vo osvity i nauky, Nac. ped. un–t imeni M. P. Dragomanova. – K.: Vyd–vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2009. – Vyp.1. – S.61–68.
11. Gavrishhuk V. Prakticheckaja politologija / V. Gavrishhuk, F. Sejrjanjan // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2001. – №1. – S.124–126.
12. Mjunker X. Grazhdanskaja kompetentnost' / X. Mjunker. – Bonn, 1997.
13. Vasil'ev V. Politicheckaja kul'tura trudjashhijhsja: ponjatje, sodержanie, struktura i funkcii / V. Vasil'ev, V. Shhegorceva, A. Jakovlev. – M.: AON, 1981. – 352 s.
14. Tkachev S. I. Nravstvennaja i politicheckaja kul'tura kak cennosti vospitanija [Tekst]: Ucheb. posobie dlja stud. fak. «Social'nyj menedzhment» / S. I. Tkachev, N. A. Tkacheva; Har'kovskij gumanitarnyj in–t «Narodnaja ukrainskaja akademija». – H.: [b.i.], 1999. – 83 s.
15. Biljakova O. Politychni cinnosti ta suchasna politychna kul'tura / O. Biljakova // Politychna kul'turademokratychnogo suspil'stva: stan i perspektyvy v Ukraini: Materialy Vseukrai'ns'koi naukovoprakticchnoi konferencii, 26–27 ljutogo 1998 r. – K.: Gnozys, 1998 – S.214–219.
16. Sartanija V. Grazhdanskoe obrazovanie [Tekst]: proekt JuNESKO / V. Sartanija // Vysshee obrazovanie v Rossii. – 2001. – №5. – S.147–149.
17. Gryshhenko Z. Mystectvo zhyty razom: svitovyj dosvid i poshuku Ukraini svojo politychnogo oblychchja. Naukove vydannja / Z. Gryshhenko. – Harkiv: HDAU, 1999. – 139 s.
18. Ivanov M. S. Politychna osvita v konteksti politychnykh transformacij suspil'stva: monografija / M. S. Ivanov. – Mykolajiv: MDGU im. P. Mogyly, 2004. – 280 s.

References

1. Boltivec' S. Formuvannja zmistu gromadjans'kogo ta politychnogo prosvitnytva / S. Boltivec' // Materialy Vseukrai'ns'koi naukovoprakticchnoi konferencii, 26–27 ljutogo 1998 r. – K.: Gnozys, 1998. – S.62–70.
2. Rozvytok gromadjans'koi osvity v Ukraini / Zbirnyk materialiv seminaru Kyi'vs'kogo proektu Instytutu Kennana ta Instytutu gromadjans'koi osvity NaUKMA, 2 zhovtnja 2001 r. – K.: Stylos, 2001. – 44 s.

Bereza V. A., Ph.D., associate professor, Cherkasy National University. Bohdan Khmelnytsky (Ukraine, Cherkasy), gileya.org.ua@gmail.com

The concept of political education and enlightenment in modern philosophical and political science discourse

Education plays an important role in the development of society. This is evidenced by the accumulated labor of previous generations of material and spiritual values, knowledge, experience and traditions, which are transmitted to descendants and assimilated them. Therefore, maintaining the achieved level of cultural development, its further development is impossible without mastering the heritage of the past centuries, the experience of many generations of our predecessors. This problem is solved in the context of the socialization of individuals by involving them in the norms and values of culture and becoming a full member of society. In particular, during the political socialization of the individual is not only absorbed by certain social and political experience, cultural traditions, values and norms of political activity, but also formed the creative ability to transform social and political relations.

Keywords: *people, politics, education, culture, political education, political education.*

Bereza V. A., kandidat pedagogicheckih nauk, docent, Cherkasskij nacional'nyj universitet im. Bogdana Xmel'nyckogo (Ukraina, Cherkassy), gileya.org.ua@gmail.com

Понятие политического образования и просвещения в современном философско-политологическом дискурсе

Образование играет важную роль в развитии общества. Об этом свидетельствуют накопленные трудом предыдущих поколений материальные и духовные ценности, знания, опыт, традиции, которые передаются потомкам

и усваиваются ими. Поэтому поддержание достигнутого уровня культурного развития, его дальнейшее совершенствование невозможны без овладения наследием прошлых веков, опытом многих поколений наших предшественников. Эта проблема решается в контексте социализации индивидов путем их привлечения к нормам и ценностям культуры и превращение в полноправных членов общества. В частности, во время политической социализации личностью не только усваивается определенный социальный и политический опыт, культурные традиции, ценности и нормы политической деятельности, но и формируются способности к креативному преобразованию социальных и политических отношений.

Ключевые слова: человек, политика, образование, культура, политическое образование, политическое просвещение.

* * *

УДК 377:372.881.111.1

Малецька І. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
іноземних мов професійного спілкування, Міжнародний
гуманітарний університет (Україна, Одеса),
mgu@ukr.net

Наочність як засіб покращення викладання ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Висвітлено сутність поняття наочності. Розглянуто особливості використання наочності на заняттях іноземної мови у вузах. Проаналізовано основні види наочності. Вивчено проблеми використання наочності на заняттях іноземної мови. Подані основні рекомендації щодо використання наочності на заняттях іноземної мови. Доведено, що наочність повинна стати фундаментальною основою для побудови освітніх програм, спрямованих на вивчення іноземних мов. Це обґрунтовується насамперед тим, що наочні матеріали збільшують ефективність навчальних програм, допомагають слухачеві засвоїти мову з великим власним осмисленням і сформувати щирий інтерес до мови. Також доведено, що застосування наочного матеріалу активізує психіку студента, прищеплює інтерес до одержуваної інформації, і що дуже важливо – зменшує стомлюваність під час навчання.

Ключові слова: наочність, іноземна мова, мовна компетенція, принцип наочності, лексика, синтаксис, граматики.

За останні кілька років в суспільстві значно зросла роль іноземної мови, особливо, як засобу міжнародного спілкування.

Навчання іноземним мовам – процес вельми специфічний. При цільовій настанові – домогтися практичного оволодіння іноземною мовою – головне полягає у формуванні та подальшому розвитку умінь і навичок користуватися іноземною мовою як засобом спілкування.

У зв'язку із зростаючими вимогами суспільства до навчання англійської та інших іноземних мов з'явилася гостра необхідність пошуку більш ефективних шляхів підвищення якості навчання.

Для успішного навчання педагогу важливо знати не тільки її сутність і внутрішню структуру, але й ті вихідні положення або принципи, якими потрібно керуватися. Вміла реалізація принципів у процесі навчання служить важливою передумовою її дидактичної ефективності. Одним з найбільш важливих з них є принцип наочності навчання.

Деякі методисти вважають, що принцип наочності в навчанні іноземної мови проявляється дуже своєрідно: він знаходить своє вираження, насамперед, в домінуючій ролі слухової, а не зорової наочності. Ми ж у свою чергу вважаємо, що недоцільно говорити про провідну роль тієї чи іншої наочності в процесі навчання іноземної мови. І слухова, і зорова наочність однаково важливі для більш успішного процесу навчання. І якщо вони будуть використовуватися у взаємозв'язку один з одним, то реалізація принципу наочності буде здійснюватися найбільш повно.

Педагогічний принцип наочності навчання вимагає постійного вдосконалення засобів навчання, використання наочних посібників, що відповідають сучасному рівню розвитку науки і техніки. Підвищення якості викладання у вузах тісно пов'язане з корінним вдосконаленням його методики, що, у свою чергу, залежить від застосування викладачем широкого комплексу наочних посібників.

З вищесказаного виходить, що існує проблема використання наочності на заняттях іноземної мови у вузах, що потребує вирішення.

Вивченням і застосуванням методів наочності займалися Жан-Жак Руссо, Песталоць, К. Д. Ушинський, Л. М. Толстой, В. П. Вахтерів та ін. У методичній літературі велика увага приділяється питанням використання наочних засобів при навчанні студентів (роботи М. А. Бантовимі, Г. В. Бельтюкова, А. С. Бджілкі, А. М. Пишкало, Л. Н. Скаткіна та ін.). Н. Л. Менчинська та М. І. Моро вказують на необхідність самостійного оперування засобами наочності студентами вузу. Наочність це один з компонентів цілісної системи навчання, яка може допомогти студентам якісніше засвоїти досліджуваний матеріал на більш високому рівні. Наочно представлений матеріал сприяє розвитку розумових операцій і всієї розумової діяльності студентів, тим самим забезпечується перехід від конкретного до абстрактного в процесі оволодіння знаннями.

Є педагоги, які твердо переконані, що в деяких випадках наочність в принципі марна і, більше того, може бути шкідливою [5, с. 48].

Розвиваючи цю думку, І. П. Сєдих у своєму підручнику для вузів пише: «Не забуваючи про найважливіші педагогічні функції наочності, важливо і пам'ятати про те, що це – зброя титанічної сили, яка при недбалому і невмілому застосуванні може відвести учнів від квінтесенції питання, підмінити сутність яскравою другорядністю і таким чином може стати перешкодою на шляху до якісного прищеплювання знання» [12].

Незважаючи на наявність діаметрально протилежних точок зору на роль наочності, її застосування в навчальному процесі вже тривалий час вивчається фахівцями по дидактиці.

Одним з розробників принципу наочності як найважливішого принципу дидактики був Я. А. Коменський. Він висунув ключову формулу дидактики, засновану на те, що «будь-який об'єкт пізнання, допустимий для сприйняття почуттями людини, можливо передати як що-небудь видиме – до засвоєння за допомогою зору, як що-небудь чутне – для засвоєння за допомогою слуху, запахи – для засвоєння за допомогою нюху, що має смак – для засвоєння за допомогою сприйняття смаку, відчутне – для засвоєння через дотик» [9]. При цьому Я. А. Коменський і вчені, що його підтримали (Д. Ушинський, І. Песталоць та ін.) вважали, що якщо будь-якого роду предмет одночасно можна сприйняти декількома органами почуттів, то це і є найважливіше завдання вчителя [10]. Тому використання наочності в навчальному процесі відіграє таку важливу роль.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наочність є одним з найбільш популярних і унікальних засобів навчання іноземної мови. У викладанні іноземних мов картинка використовується здавна, причому з найрізноманітнішою методологічною метою.